

SZAKDOLGOZAT

CSEPREGI DÓRA MÁRTA

BUDAPEST

2024

Moholy-Nagy Művészeti Egyetem

Média Intézet

Tervezőgrafika tanszék

Az újjászületés aspektusai a kortárs képzőművészetben

Szakdolgozati konzulens

German Kinga PhD

Egyetemi docens, szakfelelős

Témavezető

Hegyi Béla

Mesteroktató

A szakdolgozat készítője

Csepregi Dóra Márta

II. évf. tervezőgrafika MA hallgató

NYILATKOZAT

Alulírott Csepregi Dóra Márta,

a MOME Tervezőgrafika MA szakos hallgatója,

ezennel büntetőjogi felelősségem tudatában nyilatkozom, és aláírással igazolom, hogy jelen szakdolgozatom, saját, önálló munkám. Az ebben hivatkozott nyomtatott és elektronikus szakirodalom felhasználása, a szerzői jogok nemzetközi szabályainak megfelelően készült.

Tudomásul veszem, hogy szakdolgozat esetén, plágiumnak számít:

- szó szerinti idézet közlése idézőjel és hivatkozás megjelölése nélkül,
- tartalmi idézet, hivatkozás megjelölése nélkül,
- más személyek publikált gondolatainak, saját gondolatként való feltüntetése.

Budapest, 2024. 03. 02.

hallgató aláírása

Tartalomjegyzék

Bevezetés	5
1. Kutatási terület, módszertan.....	5
2. Metamorfózis	7
2.1. A pszichikai entrópia	8
3. Szimbólumok	8
3.1 Tojás.....	8
3.2 Alma.....	11
3.3 Gyökérzet.....	13
4. Összegzés	16
Bibliográfia.....	18
Webográfia	18

„Noha az áramlatélmény felé nem vezet egyszerű, holtbiztos út, ha megértjük, hogyan működik, mégis átalakíthatjuk a segítségével az életünket – harmóniát vihetünk belé és felszabadíthatjuk azt a pszichikai energiát, amit máskülönben unatkozásra vagy aggodalmaskodásra pazarolnánk.” (Csíkszentmihályi 2010, 70)

Bevezetés

Szakedolgozatom kiindulópontja a „vissza az alapokhoz”, kezdetekhez gondolat, amely révén az újjászületés és születés fogalmakat tematizálom, vizsgálom az egyén jóllétével foglalkozó elméleten, és ezzel kapcsolatos kortárs képzőművészeti példákon keresztül. Személyes indíttatása a szakedolgozatnak a saját és transzgenerációs traumákon és megküzdési stratégián alapuló, önszabotáló attitűd és pszichikai entrópia (Csíkszentmihályi 2010, 62–66) feloldása életszimbólumok beemelésevel. Az újjászületés és születés téma köré rendeződő szakedolgozat többek között Abraham Maslow szükségletelméletét veszi figyelembe, melynek első szintje az ember fiziológiai szükségletének kielégítése. (Maslow 1943) A szakedolgozatom a fiziológiai szükségleteken belül a táplálkozás aspektusára helyezi a figyelmet. Ezen a területen belül maradva, azaz a táplálékhoz köthető, ahhoz közel álló szimbólumokat emel ki, leszűkítve a tojás, az alma és a gyökérzet motívumára. Szimbolikusan a diplomamunkámon keresztül megszülöm saját magamat – a felszín alatt mindig is jelen levő, ám lappangó énemet – és gondviselésem alá veszem, mint anya a gyermekét. Ezzel szeretném kiemelni az alapokhoz való visszatérés fontosságát.

A dolgozat struktúráját illetően négy fejezetet határoztam meg. Először bemutatom a kutatási területet és a módszertant, majd a metamorfózis fejezetben röviden kifejtem az egyén változását indukáló háttérrel, és a pszichikai entrópiát. A harmadik fejezetben az egyes szimbólumokat és az azokhoz társított elméleti háttérrel és képzőművészek alkotásait mutatom be.

1. Kutatási terület, módszertan

Szakedolgozatom alapját képezi az egyén jóllétével foglalkozó elméleti háttér. Bevezetem Abraham Maslow motivációs elméletét, melyben az egyén egymásra épülő szükségleteit foglalja össze, Csíkszentmihályi Mihály flow elméletét, azaz tökéletes élmény pszichológiáját, mely az egyén lehetőségeinek kibontakoztatására, ezáltal életének kiteljesedésére fókuszál,

Edward Francis Diener szubjektív jóllét modelljét, mely az egyén életének átfogó értékeléseként fogalmazható meg. Továbbá megvizsgálom Edward L. Deci és Richard Ryan öndeterminációs elméletét, mely az egyén egészséges személyiségfejlődését kutatja, valamint Viktor E. Frankl¹ logoterápiáját, mely az egyén életének értelmét kutató elmélete.

A születés, újjászületés tematikának a komplexitását figyelembe véve, a kortárs képzőművészeti vonatkozásokra fókuszálók, magyar és nemzetközi alkotókat, kiállításokat emelek be, valamint a témakört olyan szimbólumok bevezetésével vizsgálom meg, melyek fontos életszimbólumként jelennek meg a művészettörténetben. A szimbólumok kiválasztásánál fontosnak tartottam, hogy a táplálék, táplálkozás témakörhöz kapcsolódjanak, mely döntés egyúttal utalás az egyén jóllétével foglalkozó elméleti háttérre, köztük például Abraham Maslow szükségletelméletén belül mind az egyén fiziológiai szükségleteire, mind pedig az önmegvalósítás, az élet értelmének megtalálására. Ennek tekintetében három jelképet választottam ki, a tojást, az almát és a gyökérzetet. Céлом, hogy a szakdolgozatba beválogatott szimbólumokon keresztül mutassam be az egyén újjászületésének, kiteljesedésének, megerősödésének és az új énnak a fenntartásának a lehetőségét, hátterét.

A szakdolgozatomat deduktív módszer határozza meg, tehát egy-egy adott elmülethez és szimbólumhoz társítok alkotókat és alkotásaikat, amelyeket elemzek. A tojás szimbólumhoz, mint a születés motívuma Edward Francis Diener szubjektív jóllét modelljét rendelem, valamint megemlítem Edward L. Deci és Richard Ryan öndeterminációs elméletét. Kortárs képzőművészek közül Judy Chicago Womanhouse projektjét, Sarah Lucas a Velencei Biennálén Nagy-Britanniát képviselő I Scream Daddio című kiállítását, Mariko Mori The Beginning of the End: Past, Present, Future című performanszát, Gellér B. István Növekvő városból című kiállítását, Szalai Dániel Novogen fotósorozatát és Keserü Ilona Sok lágytojást ettünk című installációját válogattam be. Az alma szimbólumhoz Csíkszentmihályi Mihály flow élményét kapcsolom, valamint Viktor E. Frankl a logoterápia és egzisztenciaanalízisen belül beemelt öntranszcendencia fogalmát. Továbbá, Keresztes Zsófia Fruits of Persistence című kiállításán és Fajgerné Dudás Andrea Common Jam happeningjén keresztül vizsgálom meg ezt a motívumot. A gyökérzet szimbólumhoz pedig Edward L. Deci és Richard Ryan öndeterminációs elméletét alkalmazom a belső erőforrás szerepére fókuszálva, valamint kiegészítem Ilya Prigogine által megfogalmazott disszipatív struktúra kifejezéssel, melyet fizikai rendszerek hatékony energiafelhasználására alkalmaz. Művészek közül Diana Scherer művészetét, mely során növényi gyökereket használ fel, Krištof Kintera Postnaturalia című

¹ (1905-1997) osztrák pszichiáter, akinek hivatása középpontjában az ember értelemkeresése áll

installációját, Albert Ádám A kétely felfüggesztése című kiállításon megjelenő multimédia installációját, Németh Ilona Elemental Object II landart alkotását, Olavi Lanu Life in the Finnish Forest című környezeti kompozícióját, Gellér B. István A Gyökerek Iránti Szerelem Napja című performansát, Rasa Smite és Raitis Smits közös projektjét, a Case Study of Atmospheric Forest című immerzív adatvizualizációját, Magdalena Abakanowicz az Abakan néven ismert alkotásait mutatom be. Végül összegzem a szakdolgozat eredményeit.

„Szükség van egy olyan átfogó célrendszerre, melyen keresztül mindennapi életünk eseményei értelmet nyernek.” (Csíkszentmihályi 2010, 273)

2. Metamorfózis

A metamorfózis fogalom átalakulást, átváltozást jelent egyik formából a másikba. A szakdolgozatomban ezt a fogalmat az egyén alap állapotából a kíváncs, elérendő én elérése céljából tett cselekvés során bekövetkezett változás értelmében használom. Azon belül is arra értem, mely során a szubjektumban természetes módon előforduló belső rendetlenséget rendszerre, egységgé formálja át. Csíkszentmihályi Mihály a belső rendetlenséget pszichikai entrópiának nevezi, melyről a következő alfejezetben írok. Ennek az állapotnak az ellentéte az áramlatélmény, mely az egyén tudatának a rendjét jelenti, azaz a tudatba érkező információk összeegyeztethetők a kitűzött céljaival, ezáltal egységbe rendeződnek. A flow élmény, azaz a tökéletes élmény az egyén kiteljesedésének egyik megnyilvánulása, melyre mint elérendő célra tekintek, annak teljes tudatában, hogy a flow élmény cselekvés útján érhető el, tehát nem egy önmagában álló cél. Ehhez kapcsolódva az autotelikus én fogalmát emelem be, melyről Csíkszentmihályi Mihály azt fogalmazza meg, hogy saját célokat tűz ki maga elé, valamint a lehetséges zavart előidéző helyzetet számára kedvező élménnyé alakítja. (Csíkszentmihályi 2010, 268-269)

További példa az átalakulás igényét felkeltő állapotra Viktor E. Frankl által megfogalmazott logoterápiában, azaz az értelem keresésének elméletében található, melyben az életet az értelmes és értelmetlen és a kellemes és kellemetlen viszonyában is vizsgálja. „A kettő kapcsolata pedig nem esik mindig egybe, hiszen a kellemes lehet értelmes (pl. Kellemes zene hallgatása) vagy értelmetlen is (pl. Szerhasználat). Ugyanígy az életben a kellemetlen dolgok lehetnek értelmetlenek (pl. Egy felesleges szenvedés vállalása), de a kellemetlenséget okozó helyzet lehetnek értelmesek is (pl. Egy munkahelyi probléma megszüntetése érdekében felvállaljuk a konfliktust, és annak feloldására törekszünk).” (Sárány 2023, 187) Eszerint a

kellemes és értelmetlen, valamint a kellemetlen és értelmetlen kapcsolata mozdíthat elő olyan igényt az egyénben, hogy cselekvés révén pozitív irányú változást hozzon létre az életében. A kellemes és értelmes és a kellemetlen és értelmes cselekedetek, helyzetek pedig mind olyan élményekként épülnek be, melyek erősítik az ént. Viktor E. Frankl a lét értelmében való hitre, valamint az egyén azon szabadságára hívja fel a figyelmet, mely szerint minden helyzetben képesek vagyunk a lehető legjobbat érvényesíteni. (Csiszár 2015)

2.1. A pszichikai entrópia

Az egyén változásra való szükségének érzését a pszichikai entrópia is indukálhatja, mely fogalmat Csíkszentmihályi Mihály alkalmazta. A pszichikai, vagy lelki entrópiát belső rendetlenségnek definiálja, mely során egy új információ zavart okoz a tudatban, és a már meglévő szándékokban, célokban, vagy azok megvalósítását akadályozza. (Csíkszentmihályi, Az áramlat. Flow. A tökéletes élmény pszichológiája 2010, 64) Ennek következtében a pszichikai energia, azaz a figyelem szétszóródik – részben a veszélyforrásként megélt információ megoldására irányul – és veszít a hatékonyságából. (Mindazonáltal), az egyént ért külső hatások a tudatban információként jelennek meg és az egyén értékelése dönti el, hogy az új információ zavart okoz a tudatban és figyelmet kényszerít ki a megoldásért, vagy támogatja az aktuális célkitűzést.

3. Szimbólumok

A szimbólumok az összetett kommunikációnak egyik fajtája, melyek gyakran több jelentéssel bírnak. A szakdolgozatban olyan kultúrákon átívelő szimbólumokat használok, melyek az élettel, születéssel, termékenységgel, nőiséggel, az egyén jóllétével vannak összefüggésben, leszűkítve a tojás, az alma és a gyökérzet szimbólumaira. Ezen válogatással az előzőekben említett pszichikai entrópiának a feloldására vállalkozom. A szimbólumokhoz társított válogatás saját szellemi termék, mely igyekszik a szimbólumokat több nézőpontból megvizsgálni, és olyan példák, melyekre sokan hivatkoznak.

3.1 Tojás

A tojás, mint szimbólum meghatározó szerepet tölt be a művészet történetében, mind képzőművészeti, mitológiai, építészeti és fotográfiai vonatkozásában. (Tojásbolt Tojásikonográfia 2002) Olyan életszimbólum, mely a termékenységet, teremtést, a tavasszal újraéledő természetet is jelöli, valamint az őstojásból való világteremtés motívuma is. A

születés, újjászületés fogalmához kapcsolódik Edward Francis Diener 1984-ben megfogalmazott szubjektív jóllét modellje, mely az élet különböző területeinek holisztikus értékeléseként definiálható. A szubjektív jóllét tényezői az élet egészével való megelégedettség szintje, a pozitív érzelmek, affektivitás – öröm és boldogság – gyakorisága és intenzitása, és a negatív érzelmek – depresszió, félelem, vagy más negatív állapotok – viszonylagos hiánya. Ezen felül, Edward L. Deci és Richard Ryan öndeterminációs elméletét emelem be, mely az egyén egészséges fejlődéséhez szükséges három pszichológiai szükségletet határoz meg; az autonómiát, a valahova tartozás igényét és a kompetenciát. (Öndeterminációs Elmélet Központ)

Az 1973-ban Judy Chicago és Miriam Schapiro által alapított The Education of Women as Artists: Project Womanhouse című projekt a nők önmegvalósítását, felszabadulását, egyfajta újjászületését tematizálta, támogatta. Miriam Schapiro elmondása alapján a Womanhouse egy beszélgetés témája volt az osztályával az egyik óráján a California Institute of the Arts-on. Azt a kérdést fogalmazták meg maguknak, hogy hogyan dolgoznák ki a legközelebbi asszociatív emlékezetüket, az otthont. Azt az otthont, amellyel évszázadok óta identifikálják a nőket, ahol másokról gondoskodnak, táplálnak, másokat szolgálnak ki, ahol korábban róluk is gondoskodtak. Ez volt az alapja azoknak a műveleteknek, amelyek során a nők önmagukkal küzdöttek, harcoltak, hogy mások kedvében járjanak. Ebből alakult ki az a gondolat, hogy a nők is élhetnek az álmaiknak terveiknek és meg is valósíthatják azokat, egyfajta felszabadulást, újjászületést hozva a női létezésnek. „What if each woman were to develop her own dreams and fantasies in one room of that home? The idea seemed like a good one [...]” (Reckitt és Phelan 2001, 208)

Judy Chicago legmeghatározóbb munkája és a 20. század egyik mérföldköve a The Dinner Party című monumentális installációja (1974-79), melyben több, mint száz nő vett részt. A szabályos háromszög alakba rendezett installációra 39 teríték lett elhelyezve, mindegyik egy női történelmi vagy mitológiai alakra emlékezik meg. (Morgan és Frigeri 2015, 182) (Reckitt és Phelan 2001, 111)

Sarah Lucas az I Scream Daddio című kiállításával képviselte Nagy-Britanniát az 56. Velencei Képzőművészeti Biennálén, melyben ételek felhasználásán keresztül fejez ki olyan témákat, mint a nemiség – gender –, halál, szex és a mindennapi tárgyokban fellelhető célzások. Az EGG, azaz Tojás című 57 perces, nyolc részből álló – Honest Vendor, Egg Marrow, Line Egg Dance, Circle Egg Dance, Egg Quarry, Egg Massage, Nob On The Rocks, Egg British Pavilion – musical dokumentumfilmjében a tojást használja meghatározó elemként. (Lawrence, Lucas és Simmons 2015) A filmhez 750 szabadtartásból származó tojást használ fel. Sarah Lucas a

nemiség fennálló rendszerének felforgatására irányítja a figyelmet, mely törekvéssel néha ritualisztikussá és boszorkányossá válik, ahogyan az Egg Massage performanszában is ez tetten érhető. Továbbá, az Egg Dance egy tradicionális tojástánc, melyet alkotótársával, Julian Simmons-szal közösen hozott létre. Professzionális táncosok koreográfiájából építkezve hozták létre saját performanszukat egy réten. Habár Sarah Lucas legtöbb munkájában megbújva érzékelhető az egzisztenciális rettegés, mindezt produktivitásba képes transzformálni, sőt nevetésbe.

Mariko Mori japán multimédia művész a Beginning of the End: Past, Present and Future című performanszában egy üvegekapszulában fekvé látható különböző ősi és modern civilizációk ikonikus helyszínein, köztük például New Yorkban, Londonban, Párizsban, Hong Kongban, Tokióban, Egyiptomban Gízában és Mexikóban Teotihuacanban.

A cím is jelzi, hogy ezzel az attitűddel szakít azzal a tradícióval, ahogyan a művészettörténet során a nőket ábrázolták – jellemzően úgy, hogy a természettel kapcsolatban álló, aki egyben annak viszonyosságainak is ki van téve (Morris) – ugyanis a fekvő pozíció és a transzparens üvegekapszula révén szinte eltűnik az alakja. Az üvegekapszula egyfajta tojásként érzékelhető a nagyvárosok, illetve a természet rengetegében, mely valamiféle újnak a lehetőségét, kezdetének az érzetét hordozza magában. (Mariko, Body Capsule – Beginning of the End 1995-2006)

Gellér B. István Leletek a Növekvő városból című kiállításának egyik szegmense Az Agytojáról című projektje, mely a fiktív város feltárása során számos helyen talált leletről szól. Falakban, síroknál, termek sarkaiban, hézagokban egyaránt megtalálható a feltételezhetően tojásra, mint új életet ígérő formára utaló lelet, mely egyben az agyra is utal, mint a létezés legmagasabb szintű formájára. (Gellér B, Leletek a Növekvő Városból (A labirintus) 1991) (Gellér B, Leletek a Növekvő Városból (A labirintus) 1991)

Keserü Ilona (Gyűjtemény) Sok lágytojást ettünk című installációja (Keserü 1970) tojáshéjakból és fadobozból áll, mely segítségével új életet teremtett a tojáshéjaknak. Elmondása szerint amikor a Gyűjtemény is készült, majdnem minden tárgyból műalkotás lett. A hatvanas évek közepén kezdett el fémhulladékot sík felületre applikálni, és arra ráfesteni, majd a felhasznált anyagok tovább bővültek. „Sok esetben a létezés nyomai, maradványai, a napi tevé-vevés melléktermékei kínálták magukat képpé, tárggyá alakításra. Ezek a gyönyörű formájú tökéletes tojáshéjak sem mehettek vég nélkül a szemétkébe, meg kellett csinálnom egy kis beavatkozással az apotheózisukat.”) (Keserü 1970) (Balázs, és mtsai. 2023, 96)

A tojás szimbólum spektrumát vizsgálva Szalai Dániel fotográfus Novogen című fotósorozata az újjászületés azon szegmensére példa, mely a Novogen névre hallgató laboratóriumi

körülmények között előállított csirkék által tojt tojásokat mutatja be. Ezeket a genetikailag manipulált tojásokat vakcinák és más gyógyszerészeti termékek gyártásához használják fel.

„Az elme kontrollálása garantálja, hogy gyakorlatilag bármi, ami történik, örömforrássá válhat.” (Csíkszentmihályi 2010, 273)

3.2 Alma

Az alma hosszú időre visszanyúló szimbólum a keresztény vallásban, amelyet Éva nyújt át Ádámnak. A tudás, a termékenység, mely fogalmat kiterjesztett értelmében használom, tehát az alkotói termelékenységre, a produktivitásra is, fiatalság, egészség és jólét szimbóluma, melyek a kiteljesedés elérésének a lehetőségét is magában hordozzák. Az önmegvalósítás az egyénben rejlő lehetőségek teljes kibontakoztatását jelenti, mely összefügg a pozitív pszichológia alap fogalmával, a flow élménnyel. Csíkszentmihályi Mihály a flow élményt tökéletes élményként definiálja, mely során a figyelem teljes mértékben a kitűzött célra irányul. „Amikor a tudatba áramló információ összeegyeztethető a célokkal, akkor a pszichikus energia erőfeszítés nélkül áramlik bennünk.” (Csíkszentmihályi 2010, 66) Negentrópiának is nevezik ezt az állapotot, mely a belső zavar, a rendetlenség ellentétes állapotát fejezi ki, azaz az irányított figyelem kialakítja a tudat rendjét. A fegyelmezett koncentráció nélkülözhetetlen eleme az áramlatélmény elérésének. Abraham Maslow szükségletelméletének legfelső szintjéhez kapcsolódik a flow-élmény, mely az egyén önmegvalósítását fogalmazza meg. Ezt az eksztatikus élményt kapcsolom össze az alma motívumával, mely a kiteljesedést, az érettséget, a kigömbölyödést szimbolizálja. Ezen felül, Csíkszentmihályi Mihály kifejti, hogy a flow élmény hatására az ember személyisége fejlődik. „Az áramlatélmény után az én felépítése *összetettebb* lesz, mint előtte volt. A komplexitás növekedésével egyező mértékben fejlődik az én is. A személyiség komplexebb egésszé válása két fontos pszichológiai folyamat: a *differenciálódás* és az *integrálódás* eredménye.” (Csíkszentmihályi 2010, 68) Az áramlatélmény sorozatos megélése, azaz fenntartása az egyén életében pedig hozzájárul az élet minőségének javulásához.

A flow élménnyel kapcsolom össze Viktor E. Frankl a logoterápia és egzisztenciaanalízisen belül beemelt öntranszcendencia fogalmát, mint az emberi lét lényegét, mely azt jelenti, hogy az emberi egzisztencia önmagán túlmutat, tehát valami felé irányul és átadja magát annak. „Az *egzisztencia* önmagán túlra mutat: az embernek szellemi szempontból nincs eleve elrendelt lényege, azzá lesz, amit az *öntranszcendencia* révén magába fogad.” (Sárkány 2023, 31) „Frankl szerint az igazán humánspecifikus motiváció az emberben az *értelem akarása* (Wille

zum Sinn). Az ember nem elégszik meg az alapvető szükségletek kielégítésével, hanem kifejezetten arra törekszik, hogy a tevékenységeinek és életének értelme legyen.” (Sárkány 2023, 187) „Ezen kívül a Franklnál hangsúlyozott *van* és *kell* (*Sein-Sollen*) feszültsége mindenki életében meghatározó szerepet játszik: arra törekszünk, hogy a jelenlegi adottságokon (van) túllépve elérjünk egy általunk ideálisnak, értékesnek vagy csak másnak ítélt állapotot (kell). Mindez a jelenből kiinduló jövőre és a jövőt tekintetbe vevő jelenre hívja fel a figyelmet.” (Sárkány 2023, 187) Ez a gondolat a szükségletelmélettel korrelációt mutat, ugyanakkor Abraham Maslow hozzáteszi, hogy az egyén aktuális szintjéről a következőre való feljebb jutáshoz az adott szint alapos, vagy teljes kielégítése szükséges, azaz például a fiziológiai szükségletek kielégítése után képes az egyén a biztonságot adó szükségletek kielégítésére és így tovább haladva az egyén önmegvalósítása felé.

Keresztes Zsófia a *Fruits of Persistence*, azaz a *Kitartás Gyümölcsei* című kiállításában emeli be az alma motívumát, melyen keresztül tematizálja a nőiséget, termékenységet és az egyensúly keresését. Monumentális, fiktív törzsi figurális alakokra emlékeztető mozaikszobrai Willendorfi Vénusz archaikus alakját elevenítik fel a dús, gömbölyded, egymásra rétegződő formákon keresztül, mely a termékenység meghatározó jelképe az egyetemes művészettörténetben. A mozaikszobrok központi alakjaként megjelenő alma piros színű, mely tovább erősíti az érett, termékeny egyén érzetét. Piros továbbá az ismétlődően és különböző helyzetekben, pozíciókban megjelenő, az építkezéseken és a mindennapokban is használt vízszintező. Függőleges helyzetében egymás mellé sorolva egyfajta húsba markoló kerítést elevenít fel a nézőben, hiszen az ülő pozícióban létrehozott antropomorf alak végtagjaiba szűrődik bele a vízmérték két vége. Ez a gesztus a kibillent állapoton túl, az egyensúly elérésének nehézségeit, akadályait is illusztrálja. Megjelenik ugyanakkor kilencven fokkal elforgatva is a libella, ekkor a magasba emeli az archaikus női alak, mely egyszerre értelmezhető egyfajta büszke kinyilatkoztatásaként a környezet felé az elért egyensúlyi állapotnak és egyszerre egy áhított, elérendő célként.

Fajgerné Dudás Andrea Júlia nőművész² (Bordács 2021, 10), az alma motívumát statikus és monumentális szobrok helyett a *Common Jam happening*jeibe emeli be, melyet Szabó Eszter Ágnes képzőművésszel tart önkéntes résztvevők bevonásával Budapest közterületein található almafákról való szüretelésére, majd annak feldolgozására – a leszedett almákat főzik be közösen lekvárnak. „Szabó Eszter Ágnessel és a többi résztvevővel együtt urbánus térben

² A nőművészet fogalma a *women artist* szavakból ered, mely a női létezését tematizálja, ami nem azonos a *female artist* kifejezéssel, hiszen utóbbi a nőnemű művészt jelenti.

jelentünk meg, mint Évák a Paradicsomban, akik leszedték a »tiltott gyümölcsöt«, azaz az almát a közterületen lévő »Tudás Fájáról.« (Fajgerné Dudás 2022) A Common Jam happeningen az alma, mint a tudás szimbóluma jelenik meg, mely az egyén fejlődésében és kiteljesedésének folyamatában fontos alkotóelem. Fajgerné Dudás Andrea nőművész, aki az alkotásain keresztül reflektál a női létre.

3.3 Gyökérzet

A gyökérzet az élet esszenciájának szimbóluma a művészettörténetben. A gyökérzet, mint belső erőforrás, fontos alkotóelem az egyén személyiségfejlődésében. Ez a szimbólum egyrészt utal az elsajátított mintákra, másrészt a szubjektum önmaga által kialakított, 'kinövesztett' gyökereire, melyek együttesen alkothatnak tartóerőt, tápláló alapot. Ezen felül, az alma szimbólumnál már használt flow élmény fenntartásához társítom a gyökérzet szimbólumát, melyhez fontos a belső erőforrás jelenléte. A korábban említett Edward L. Deci és Richard Ryan öndeterminációs elméletükben a belső erőforrás szerepére helyezik a hangsúlyt az egyén személyes fejlődésében. Ebben az alfejezetben az egészséges fejlődés pszichológiai szükségletei közül az autonómiát és a valahova tartozás igényét emelem ki. Előbbit azért, mert ahhoz, hogy az én egy tágabb kontextusban értelmezni tudja magát, először önmaga meghatározására van szüksége, az önmagával való összhang kialakítására, melynek hatására a külső körülményeket megfelelően tudja értékelni. A valahova tartozás igényét, azaz a másokhoz való kapcsolódás, más személyekhez, közösséghez való tartozás, a kötődés igényét azért tartom lényegesnek megemlíteni, mert a gyökérzet hálózatára utal, amely kiterjedése és kapcsolódásai révén biztos háttérrel nyújt az egyénnek. (Öndeterminációs Elméleti Központ) (Továbbá, a közösségben való részvétel facilitálja az egyén integrálódásának – beilleszkedésének, alkalmazkodásának – és differenciálódásának – önállósulásnak, különbözőség – folyamatát is.)

Ilya Prigogine kémikus fogalmazta meg a disszipatív struktúra kifejezést. [A Nobel-díjas kémikus, Ilya Prigogine „disszipatív struktúráknak” hívja azokat a fizikai rendszereket, melyek olyan energiát szelidítenek meg, amely különben széteszlana és felemésztené saját véletlenszerű mozgásaiban.] (Csíkszentmihályi 2010, 259) A szubjektum életére vetítve a káosz, mint cselekvésre ösztönző lehetőségként van jelen, amely egy összetett renddé alakítható. Csíkszentmihályi Mihály a növényeket emeli ki példaként, melyek a fényt, a nap égésének melléktermékét oly módon használják fel, hogy abból levelet, gyökeret, virágot és később gyümölcsöt növesztenek. A psziché is hasonlóan működik, azaz, ha az egyén képes elsajátítani magában olyan pozitív stratégiákat, mely az őt ért hatásokat lehetőségekként kezeli,

akkor ezek erősítik és összetettebbé teszik az ént. „Az én integritása attól a képességétől függ, hogy miként fogadja a semleges vagy ellenséges eseményeket és alakítja át őket pozitív élményekké.” (Csíkszentmihályi 2010, 260)

Diana Scherer képzőművész az ember és a természetes környezet közti kapcsolatot vizsgálja művészetében. Növények gyökereinek növekedésébe avatkozik be oly módon, hogy különböző geometrikus és organikus alakzatokba tereli. A gyökérzetre úgy tekint, mint szálakra, fonalakra, mely révén felfedezte a lehetőséget, hogy a föld alatt ezeket össze tudja szőni, azaz irányítottan mintázatokba terelni a növekedésüket. (Kaufman 2021)

Krištof Kintera *Postnaturalia* installációja, melyről artbook is készült, elektronikai vezetékekből sziget szerűen sűrűn átszőtt, egyfajta felszín feletti gyökérzetre, növényi száraz egymásba fonódására emlékeztető poszt tájképet ábrázol. Bizonyos növényi fajok – egy-egy ’nadszál’ és kisebb foltokban felbukkanó sárga árnyalatú színes virágok – transzmutációját is megjelenít a vezetékekből és különböző használt elektronikai készülékből, gépházból és klaviatúrából álló tárgyegyüttes. A technológiai fejlődéssel együtt is az alkotó visszatér a hagyományos természeti képekhez, mellyel egyszerre jelenik meg a természet ereje és annak veszélyeztetettsége.

A kétely felfüggesztése című kiállítás keretein belül Albert Ádám *A halhatatlanok hajója* című dioráma a kínai kultúra halhatatlanjait jeleníti meg gyökérszobor formában, valamint a figurák animált történeteinek keresztül. A gyökérszobron a halhatatlanok részletgazdag faragványai láthatóak, az animált videó ezeknek a karaktereknek egy térben és időben fiktív történetét jeleníti meg.

Németh Ilona *Elemental Object II*, 1994 landart alkotása a nő/anya–föld–termékenység témakörét dolgozza fel szembeszökő módon, mivel egy óriási, nyitott vulvát formál meg, melynek a belső szerkezetét faágakkal emeli ki, melyek a földből kinyúló gyökérzet érzetét keltik. Németh Ilona ezen és későbbi munkáival nem a női nem dependenciájáról, vagy alárendeltségéről beszél, hanem a természet adta termékenységről és az örömről, amit az érzékiség ad egy ember életében. (Hushegyi 2001, 40)

Olavi Lanu *Life in the Finnish Forest – Élet a finn erdőben* – című környezeti kompozíciójával az 1978-as Velencei Biennálén Finnországot képviselte, mellyel hazájára úgy reflektál, hogy a természet úgy veszi körbe az embert, mint az örökkévalóság anyaméhe, a földanya, amely örök, változatlan, örökkétartó, mindaddig míg az ember el nem kezdi azt erőszakosan megváltoztatni és szenvedő anyává változtatni a természetet. (Kraus 1978, 178-182)

Geller B. István A Gyökerek Iránti Szerelem Napja című performansa egy szertartás, mely során a résztvevők a lehető legbensőségesebb kapcsolatot keresik test és természet között. (Geller B. 2010) Az elképzelt városról szóló feljegyzésekből, kéziratokból származik „Sokan a gyökérünnepet a fa mint világtengely jelképével hozzák kapcsolatba, ahol a szertartás talán a világ keletkezését idézi, és így az ünnep a világtengely megbízhatóságát fokozza, mintegy megújítván annak erejét.” (Geller B. 2010)

Ai Weiwei Roots című monumentális vas szobrai veszélyeztetett brazil fák gyökereit mintázzák meg. Brazíliában helyi kézművesekkel és közösségekkel együttműködve talált rá ezekre a ritka gyökérzet részletekre, amelyek az installációi alapját képezték. A szobrok többrétegű jelentéssel bírnak, melyek egyrészt reflektálnak Ai Weiwei hazájából való eltávozására, „gyökértelenségére”, valamint azon munkásságára is, mely során menekülteket dokumentált. Ezen felül, az erdőirtás problémájára is felhívja a figyelmet, hiszen az esőerdő számos meghatározó funkciója mellett változatos flóra és fauna és a helyi őslakosok élőhelyét és ellátását is biztosítja. A vasból – ősi fémöntési technikával – készült szobrok ősi kultúrákra és az ember első, fa kivágására alkalmas eszközére utalnak. (Lisson Gallery 2019)

A következő két példa a gyökérzet témakört olyan aspektusból vizsgálja, mely a hálózatoságot, a dolgok egymással való kapcsolódását, és egymástól való függését mutatja be két teljesen eltérő vizuális megjelenítő eszközön, a virtuális valóság és monumentális szőtt szobrokon keresztül, melyek a térben lebegve jelennek meg.

A következő példa bemutatja, hogy a gyökérzet témakört olyan aspektusból vizsgálja, mely a hálózatoságot, a dolgok egymással való kapcsolódását, és egymástól való függését és mutatja be a virtuális valóság eszközén keresztül.

Rasa Smite és Raitis Smits Case Study of Atmospheric Forest című immerzív adatvizualizációja felfedi az erdő, a klímaváltozás és a légkör összetett kapcsolatát Pfynwald – svájci alpesi ősi tűlevelű erdő – példáján keresztül, mely nagy mennyiségű illatot bocsát ki a levegőbe a klímaváltozás okozta kiszáradás fenyegetettsége miatt. A kutatás során kiderült, hogy a három-éves művészeti kutatásban résztvevő tudósok egy ’élő obszervatórium’ változtatták az erdőt. A kutatás kezdetben azon a vezérgondolaton alapult, hogy megtalálják a láthatatlan kapcsolatot a szárazföldi és a légi ökoszisztéma között, mint például az erdő és a légkör között, tehát hogy hogyan kapcsolódik az erdő olyan láthatatlan folyamatokhoz, amelyek a levegőben mennek végbe. A projekt megvalósításához a virtuális valóságot használták fel művészeti eszközként, hogy egy rendkívül magával ragadó metaélményt tudjanak létrehozni, azaz például az erdő illatát szándékoztak átváltoztatni digitális kifejezőeszközzel és hogy ezt az élményt az erdőből a városba, a kiállítóterbe tudják behozni.

Mindehhez adatokkal dolgoztak, hogy vizualizálják az erdőben végbemenő folyamatokat, mint például azt a biokémiai folyamatot, amely a fatörzsben keletkezik amikor a gyantát állítja elő a növény és ennek az illata kibocsátódik a levegőbe. A kutatás során a technológia segítségével képesek voltak az erdő környezetét is megragadni, feltérképezni és a tudományos adatokat értelmezni azért, hogy bemutassák a komplex kapcsolatot a Pfynwald erdő ökoszisztémája és az atmoszferikus folyamatok között. Az Atmospheric Forest projekt eredménye egy adatvizualizációs virtuális valóság műalkotás, mely a Pfynwald erdő beszkeneléséből létrejövő virtuális pontfelhő környezet, amely a projektben résztvevő tudósok által nyújtott tudományos adatokat vizualizálja. Az adatokat animált részecske mozgásokká alakították, mellyel egy emittáló, a talajt és a levegőt szövetszerűen összekötő, részecskehálózatot alkotó, atmoszferikus erdő érzetét keltik a befogadóban.

A gyökérzetre jellemző hálózatra, kapcsolódásra reflektálva Magdalena Abakanowicz az 1960-as, 70-es években radikális szobrokat készített szőtt piros fonalakból. Az Abakan néven ismert nagy, puha, kétértelmű, organikus és tornyosuló alkotások a mennyezetről lógnak lefele, utat törve egy új installációs formának.

4. Összegzés

A szakdolgozat a komplex, autonóm én fejlődéséhez szükséges elméleti háttérrel mutatja be a tojás, az alma és a gyökérzet szimbólumain, valamint az ezekhez társított alkotók munkáin keresztül. Az egyén jóllétével foglalkozó elméletek között átfedést tapasztaltam, például Csíkszentmihályi Mihály flow élménye és Viktor E. Frankl a logoterápia és egzisztenciaanalízisen belül beemelt öntranszcendencia fogalma között, melyek az egyéni túlmutató dologba való átlényegülésről írnak. Továbbá a szimbólumok kortárs használata rávilágított arra, hogy ezeknek a korszakokon átívelő motívumoknak a mai napig van létjogosultságuk a művészet területén. A kutatás és az elemzett alkotások az egyén cselekvését, aktivizálódását támogatták, ezáltal az áramlatba kerülés lehetőségét kinyitották, mely elősegítette a lelki entrópia feloldására vezető utat.

A témaválasztás számos további feldolgozható területet foglal magába, mely több kutatás és tudományos értekezés megírásának a lehetőségét nyitja ki a jövőben – a tabusítás és annak hatásai a fiatalkorú egyén tudatára, személyiségfejlődésére, szocializációs folyamatára és a társadalomra, liminalitás, az egyén gyökeres személyiségbéli, életmód és gondolkodásmódbéli változásai, folyamata, az elsajátított minták megtörése, az önértékelés, a tudat megváltozott, torz működése trauma és poszttraumás stressz szindróma hatására – azonban jelen

szakdolgozat az egyén pozitív irányú változását támogató elméleteken alapulva egy szubjektív válogatást mutatott be az újjászületés, születés, termékenység tematikához releváns szimbólumokat bemutató kortárs képzőművészeti alkotók munkáiból.

Bibliográfia

Bordács Andrea: Múzsák lázadása. Válogatott írások nőművészekről és női művészekről. Savaria University Press, Szombathely 2021

Csíkszentmihályi Mihály: Flow. Az áramlat. A tökéletes élmény pszichológiája. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010

D.H. Lawrence, Sarah Lucas, Julian Simmons: I Scream Daddio, Sarah Lucas, 56. Velencei Képzőművészeti Biennálé, The British Council, London, 2015

Edit András, Ketí Chukrov, Branko Dimitrijević, Katrin Kivimaa, Izabela Kowalczyk, Suzana Milevska, Martina Pachmanová, Bojana Pejić, Piotr Piotrowski, Zora Rusinová, Hedwig Saxenhuber, Georg Schöllhammer: Gender Check. Femininity and Masculinity in the Art of Eastern Europe OP. Walther Koenig, Bécs, 2009

Geller B. István: A Növekvő Város. Pécsi Galéria és Vizuális Műhely, Pécs, 2010

Geller B. István: Leletek a Növekvő Városból (A labirintus) című kiállításának katalógusa, MTA-Soros Alapítvány, Múcsarnok, Budapest GARMA Kft., SZIMPATEX Kereskedelmi Rt, Agrobank, Pécs, 1991

Geller B. István: Leletek a Növekvő Városból (A labirintus) című kiállítása, Pécsi Kisgaléria, Pécs, 1991

Helena Reckitt, Peggy Phelan: Art and Feminism. Phaidon Press, London, 2001

Jessica Morgan, Flavia Frigeri: The EY Exhibition: The World Goes Pop. Tate Publishing, London, 2015

Mariko Mori – Le MAGASIN - Centre National d'Art Contemporain de Grenoble, katalógusa a „The Beginning of the End” című produkció dokumentációjának 1996

Mariko Mori – Oneness című kiállításának katalógusa – Hatje Cantz Verlag, Ostfildern, 2007

Mariko Mori – Body Capsule – Beginning of The End. performance sorozat. 1995-2006

Sárkány Péter: Értelemközpontú humanizmus. Bevezetés Viktor E. Frankl munkásságába. Ursus Libris Kft, Budapest, 2023

Webográfia

Hintalovon Alapítvány. 2023. "Hintalovon Művészeti Projekt." Megtekintve 2024. március 3-án. <https://muveszetiprojekt.hintalovon.hu>

Deák 17 Galéria. 2023. "Common Jam Project." Megtekintve 2024. március 3-án. <https://www.deak17galeria.hu/common-jam/>

Nemzetközi Tudományos Egyesület (LENTE) – Kolozsvár Logoterápia Alapítvány – Budapest. 2015. "Logoterápia és Egzisztenciaanalízis." Megtekintve 2024. március 3-án. <http://logoterapia.hu/files/evonyv15.pdf>

Next Level London. "Beginning of the End." Megtekintve 2024. március 3-án. <https://www.nextleveluk.com/article/beginning-of-the-end>

Öndeterminációs Elmélet Központ. "Theory." Megtekintve 2024. március 3-án. <https://selfdeterminationtheory.org/theory/>

Damn Magazine. "The Root of Matter." Megtekintve 2024. március 3-án. <https://www.damnmagazine.net/diana-scherer-the-root-of-matter>

Diana Scherer. "Diana Scherer." Megtekintve 2024. március 3-án. <https://dianascherer.nl>

Lisson Gallery, „Ai Weiwei: Roots” Megtekintve 2024. április 12-én. <https://www.lissongallery.com/exhibitions/ai-weiwei-roots>